

**Huszárok, diplomaták és kalandorok nyomában
a francia levéltárakban és könyvtárakban**
A XVIII. századi franciaországi magyar emigráció
könyvészeti és levéltári hagyatéka (1720–1815)

Franciaországi tanulmányutam során a korábbi doktori kutatásaimnak megfelelően a XVIII. századi franciaországi magyar emigrációval foglalkoztam. Ez kifejezetten katonai és politikai jellegű migráció volt, amelynek keretében sajátosan magyar katonai egységek, huszárezredek jöttek létre a francia királyi hadseregben. Az emigránsok nemcsak a hadseregen belül játszottak fontos szerepet, hanem egyes tagjai a francia diplomácia gépezetében is jelentős pozíciót töltöttek be. Néhányuk irodalmi munkásságával is ismertté vált. Mivel a magyar emigránsokra vonatkozó források eltérő jellegűek, több intézményben kellett kutatnom. A franciaországi huszárokra vonatkozó katonai jellegű forrásokat a Párizs melletti Vincennes-ben található *Service Historique de l'Armée de Terre* (SHAT) levéltár őrzi, a magyar vonatkozású külügyi iratok pedig elsősorban a francia Külügyminisztérium két fontos levéltári intézményének, az *Archives du Ministère des Affaires Étrangères*, a híres párizsi *Quai d'Orsay* és a Nantes-i Diplomáciai Levéltár (*Centre des Archives Diplomatiques de Nantes*) gyűjteményét gazdagítják. Ezekon kívül nagyon hasznos lehet még a francia Nemzeti Levéltár (*Archives Nationales*) külügyi vonatkozású fondjainak, különösen az *Affaires Étrangères* B III szekció magyar vonatkozású részeinek tanulmányozása is.

Franciaországban a magyar huszár mint a nyugat-európai kultúrkör jellegzetes romantikus figurája, számos területen erőteljesen él tovább. A huszárság a XVIII. században, a Rákóczi-szabadságharc bukása utáni emigránsok feltűnése révén jelent meg a Francia Királyság területén. Fegyvernemük elterjedését a korabeli kisháborús taktika népszerűsége is segítette. A korszak idején meghatározó volt az a vélemény, amely szerint csak a magyarok lehetnek valódi huszárok, és a huszárkép már a korai időszakban összekapcsolódott a magyar nemzeti sztereotípiákkal. A korabeli katonai szakirodalom, elsősorban az úgynevezett kisháborús taktikával foglalkozó nyomtatott, illetve kéziratos munkák ezért különösen érdekes forrásai a magyarokról alkotott korabeli európai kép rekonstrukálásának.

Franciaországi tartózkodásom első hónapjában – kutatási programomnak megfelelően – elsősorban a XVIII. századi francia huszárezredek magyar tisztikarára vonatkozó levéltári kutatásokat folytattam a *Service Historique de l'Armée de Terre* hadtörténelmi levéltárban. Itt elsősorban a *Mémoires et Reconnaissances* szériában kerestem a magyarokra és korabeli harcászataikra vonatkozó írásokat. Itt véletlenül bukkantam rá egy Montecuccolinak tulajdonított kézirat XIX. századi francia fordítására, amely Magyarország történetén keresztül közöl érdekes válogatást a *Generalissime* nemzetünkre vonatkozó érdekes, ám nem túl hízelgő gondolatából.¹ A szöveget a közeljövőben teljes egészében szeretném kiadni. Az MR szekció többi részében sikerült átnézni a franciaországi kisháborús taktikára és a huszárezredekre vonatkozó anyagot, illetve feltárnom annak magyar vonatkozá-

¹ SHAT, MR 56 *Hongrie de 1490 à 1677* livre inédit de Raymond Montecuculli

sú részét (l. a levéltári anyag tételes felsorolását). Terveim szerint a kutatás eredményeit Jean-Pierre Bois francia kollégámmal közösen, egy, a XVIII. századi magyar harcmodornak szentelt munkában fogom publikálni.

A *Service Historique de l'Armée de Terre* hadtörténelmi levéltárban végzett munkával kapcsolatban szeretnék néhány általános jellegű észrevételt is tenni. Sajnálatos módon a levéltár kutatóhelyeinek számát nem növelték, így a megnövekedett kutatói létszám miatt elképesztő állapotok uralkodnak a kutatóteremben. A kutatóhelyek jelentős részét több hétre előre lefoglalják, a fennmaradókat pedig csak „közelharc” árán lehet megszerezni. A későbbi magyar ösztöndíjas kutatók munkájának elősegítése érdekében javasolnám, hogy a Párizsi Magyar Intézet segítségével teremtsenek kedvezőbb és jobban kiszámítható feltételeket az itt kutatni szándékozók részére.² A másik komoly problémát az jelenti, hogy a levéltári anyagokat csak korlátozott számban lehet tanulmányozni. Így ha valaki az egy nap kérhető legfeljebb öt levéltári egységben nem talál számára hasznos anyagot, kénytelen félbeszakítani a munkát és a párizsi belvárostól viszonylag messze fekvő intézményből valamely másikba utazni, ahol ismét hosszú sorban állással és várakozással kell számolnia.³

A katonai források tanulmányozásával párhuzamosan folyamatosan kutattam a *Bibliothèque nationale de France* és az *Archives Nationales* vonatkozó anyagaiban. Kiemelt jelentőséget tulajdonítottam „kisháborús taktiká”-ra vonatkozó írásoknak, mivel azt a korabeli közvélekedés a magyarok jellegzetes harcmodorának tartotta. Itt figyeltem fel arra, hogy Turpin de Crissé, neves francia hadászati szakíró egyik munkájának metszeteit huszártiszt társai készítették, közöttük a magyar származású François de Tott.⁴ Ez a munka azért is érdekes, mert a hosszabb (1755–1763) törökországi út után Franciaországba visszatért Tott valószínűleg a Montecuccoli-kommentárok török vonatkozású részeinek megszövegezésében is részt vett. Szintén a Francia Nemzeti Könyvtárban bukkantam rá François de Tott 1790-ben elkobzott könyveinek listájára, amely alapján már pontosabb képet kaphatunk a méltatlanul elfeledett diplomata és író szellemi fejlődésének forrásairól.⁵

A francia arisztokrata családok levéltárainak egy része a mai napig magánkézben van, és ezek kutatásához szükséges levéltárat őrző családtag engedély, így viszonylag bonyolult a kutatómunka megszervezése. Igen értékes kincsekre bukkanhatunk azonban egy-egy kolléga információi, internetes családfakutató honlapok, illetve saját megérzéseink segítségével. Magam is így jutottam be pl. a Vergennes család levéltárába, ahol teljes egészében lemásolhattam Charles Gravier, Vergennes grófja és François de Tott magyar származású huszártiszt és diplomata személyes levelezését. Ennek szövegét a közeljövőben teljes egészében

² A kutatók saját érdekükben is lefoglalhatják a kiutazásuk előtt néhány héttel a helyüket, de komoly könnyebbséget jelentene, ha egy hivatalos intézmény segítségével „bérletet” válthatnának kiutazásuk időtartamára. A helybérletre ugyanis eddig csak éves időtartamra volt lehetőség.

³ Viszonylag könnyebb a helyzet a nyári hónapokban, de ilyenkor tanácsos érdeklődni az esetleges szabadságolásokból vagy karbantartási munkálatok elvégzéséből adódó intézménybezárások időpontjairól.

⁴ TURPIN DE CRISSE, 1769.

⁵ *Catalogue de livre en tout genre, dont la vente se fera le Vendredi, 10 de Septembre 1790, & jours suivans, neuf heures du matin & trois heures précises de relevée, en l'Hôtel de M. de Tott, rue Saint Julien. Les catalogues se distribuent à Douay Chez Simon, libraire sur la grand'Place* 1790.

szeretném kiadni. A levelezés új megvilágításba helyezi a konstantinápolyi francia követ, későbbi francia külügyminiszter és az emigráns kuruc fiaként diplomáciai és szépírói karrierterveket dédelgető Tott baráti kapcsolatát, valamint eloszlatja azt a magyar történetírásban magát makacsul tartó téveszmét, amely szerint Vergennes gróf és Tott szoros rokonsági kapcsolatban állt volna egymással.

Ebben a kutatási szakaszban jutottam le az *Archives Nationales de France* levéltárba is, ahol a külügyi források (*Affaires Étrangères* B III) között számos, a XVIII. századi franciaországi és törökországi magyar emigránsokra levelet találtam. A haditengerészeti minisztérium és a konzulátusok központi igazgatással kapcsolatos forrásai igen érdekes képet rajzolnak az ancien régime utolsó évtizedeinek keleti politikájáról – megtudhatjuk például, hogy a konstantinápolyi francia követség még 1773-ban is magára vállalta a rodostói magyarok lelki gondozását ügyét. Nagyon gazdag a François de Tott 1777–1778-as levantei expedíciójára vonatkozó levéltári anyag, amelynek adminisztratív és gyarmatpolitikai jelentőségére vonatkozóan elég sok információt sikerült begyűjtenünk.⁶ Az itt feltárt források az expedíció tudományos jellegéről is tanúskodnak, és ennek fényében a vállalkozást – amelyben Sonnini de Mannoncourt, Venture de Paradis és más ismert tudósok is részt vettek – a napóleoni egyiptomi expedíció egyik korai előzményének tekinthetjük.

A kutatás következő szakaszában, 2004 júliusától elsősorban a Francia Külügyminisztérium párizsi levéltárában, Jean Bérenger professzor szakmai felügyelete alatt dolgoztam. Elsősorban a XVIII. századi francia huszárezredek magyar tisztjeinek diplomáciai szerepére vonatkozó adatokat kerestem, és számos eddig ismeretlen anyagot sikerült feltárnom, elsősorban a *Correspondance Politique Hongrie* és *Autriche* anyagában, valamint a *Mémoires et Documents Turquie* és *Russie* szekcióiban. A *CP Hongrie* 18. kötetének vizsgálata során megkülönböztetett figyelmet fordítottam a Rákóczi-emigráció történetére vonatkozó forrásokra. Ezek eredményeit a párizsi Magyar Intézet gondozásában megjelenő *Les Hongrois et l'Europe (Magyarok és Európa)* című sorozat Rákóczi-émlékkötetében kívánom megjelentetni. A *CP Autriche* anyagának átnézett részében kevés olyan forrást találtam, ami kapcsolódik kutatási témámhoz. Ez azt jelzi, hogy a kutatott korszakban a magyar emigráció kérdése csak kis mértékben befolyásolta a Habsburg–francia kapcsolatok alakulását. Az *MD Turquie* és *Russie* részében viszont meglepően sok a francia szolgálatban álló magyar ügynökökre vonatkozó, eddig figyelmen kívül hagyott forrás.⁷ A személyi dossziék között megtalálható, három XVIII–XIX. századi magyar származású ügynök (André de Tott, François de Tott, Charles de Bérony) anyagát részletesen feldolgoztam. A *Bibliothèque nationale de France* kéziratárában pedig felfedeztem egy nagyon érdekes egyházügyi levelezést, amelynek darabjai François de Tott keleti kiküldetésére vonatkozó adatokat tartalmaznak.⁸ Ezek a kutatások jelentősen hozzájárultak egy nagyobb lélegzetű írásomnak, François de Tott diplomáciai életrajzának a kiegészítéséhez.

⁶ AN, AE B III (Bureau des consulats et des correspondances de la marine en pays étrangers) 13, 15, 20, 21, 22, 23, 30, 244, 253, 266, 307

⁷ A.E.M.D. Turquie 7, 14, 29 és A.E.M.D. Russie 18, 30.

⁸ BNF, série nafr. 20543 Papiers du baron François de Tott, inspecteur général des Etablissements français au Levant

Kutatómunkám e szakaszában jutottam el a La Ferté-sous-Jouarre melletti Chamigny községbe, ahol polgármesteri hivatalban egy helytörténész, Alix Bouteveille segítségével átnézhettem a XVIII. századi magyar bejegyzéseket is tartalmazó anyakönyveket. Ezenkívül azt is sikerült megállapítanunk, hogy hol állhatott a Rougebourse nevű épület, ahol a XVIII. század éveiben több magyar család is lakott. Valószínűleg itt született több neves franciaországi magyar huszártiszt, köztük a már említett Tott család több tagja is. A Chamigny határában található ház – amelyet a XVIII. század óta többször is átalakítottak – ma is áll, és hosszas egyeztetés után be is járhattuk az épületet. Bouteveille úr kezdeményezésére még több helyi kutatást szerveztünk, illetve közösen emlékeztünk meg a Chamignyban született magyarokról.⁹

A fennmaradó időszakban Nantes-ban, a *Centre des Archives Diplomatiques de Nantes* levéltárában kutattam, munkám során a levéltár munkatársain kívül sok segítséget kaptam Jean-Pierre Bois professzortól és Sandrine Picaud történésztől. A Rákóczi-emigráció története iránt érdeklődők korábban elsősorban azokat a forrásokat használták, amelyek nagy nemzeti archívumokban találhatóak, pl. a párizsi Külügyminisztérium Levéltárában (*Archives du Ministère des Affaires Étrangères, Paris Quai d'Orsay*) vagy a bécsi *Haus-, Hof- und Staatsarchiv*-ban. Ezekről a kutatásokról természetesen elmondható, hogy elsőrendű forrásanyagra támaszkodnak és lehetővé teszik a kérdéskör legmagasabb szintű történeti értékelését. A téma szempontjából azonban igen jelentős fejlődést eredményezett a francia külképviseletek repatriált levéltárainak folyamatos feldolgozása. Ezek anyagait a közelmúltban a Nantes-i Diplomáciai Levéltári Központban helyezték el és tették hozzáférhetővé a kutatók számára is. A rodostói emigráció kutatása szempontjából nem mellékes tény, hogy a konstantinápolyi francia követség miniszteri szintű levelezése mellett (*Correspondance politique*) megtalálható itt a nagykövetek más diplomatákkal, követekkel, konzulokkal, rezidensekkel vagy ágensekkel folytatott igen terjedelmes levelezése is (*Correspondance secondaire*). A konstantinápolyi francia követség legkorábbi és XVIII. századi iratait Saint-Priest gróf, konstantinápolyi francia követ gyűjtette össze, majd rendszerezte és jórészt bőrkötésű könyvekbe köttette. Az úgynevezett Saint-Priest-gyűjtemény a levéltár egyik legértékesebb, fokozottan védett anyagát képezi.¹⁰ Itteni kutatásaim első szakaszában érdekes levelekre bukkantam azokkal az erődítési és védelmi munkálatokkal kapcsolatban, amelyeket François de Tott 1770-ben a Dardanelláknál folytatott.¹¹ A levelezést az teszi különösen jelentőssé, hogy teljes feldolgozása és elemzése segítségével valószínűleg sikerül majd pontosítani, esetleg módosítani azt a tézist, amelyet a Palóczy Edgár 1916-ban megjelent érdekes, ám sok szempontból nem megbízható munkája állított fel Tott itteni munkáival kapcsolatban.¹² Ezzel a témával már több kutató is foglalkozott, de az említett alapforrásokat – azok feldolgozatlansága miatt – még nem használhatták.

⁹ A 2005. április 23-án „*De Chamigny à Constantinople... sur les traces d'un agent secret du siècle des Lumières*” címmel előadást tartottam La Ferté-sous-Jouarre-ban és ünnepélyes könyvbemutatóval emlékeztünk meg a chamigny-i születésű híres magyarokról.

¹⁰ A gyűjtemény részletes leírását l. DENIS-COMBET, 1975.

¹¹ CADN, Ambassade de Constantinople série D Correspondance avec les Échelles Dardanelles n° 2 (1769–1771) Correspondance du baron de Tott (juillet–septembre 1770)

¹² PALÓCZI, 1916.

A politikai és egyéb témájú levelekben a rodostói magyar emigráció francia kapcsolataira vonatkozó iratokat tártam fel. A követség kereskedelmi vonatkozású, eddig nem kutatott anyagában nagy jelentőségű forrásokra bukkantam, amelyek gazdagíthatják ismereteinket a rodostói emigráció történetéről. Kutatásaim során Tóth András francia huszártiszt két rodostói kiküldetésének idején született levelekkel foglalkoztam, azokat teljes terjedelmükben lemásoltam és összeolvastam az eredeti szövegekkel. Ezenkívül Grégoire Kessec (Kőszeghy Gergely) magyar származású rodostói francia konzul és „rodostói magyar kolónia vezetője” követségi levelezésében értékes adatokat találtam a magyar emigráció tulajdonában lévő ingatlanok sorsáról. Az írásokat részben lemásoltam, részben pedig kivonatolva mellékeltem. A rodostói emigráció e kései szakaszával kapcsolatban még számos kutatásra van szükség.

Összefoglalásképpen megállapíthatom, hogy franciaországi kutatómunkám során több új forrásanyagot sikerült feltárnom, amelyek kiadása révén nemcsak a magyar, hanem az európai történetírás is gazdagodhat. Elsősorban a magyarokról szóló nemzetkarakterológiai jellegű katonai írásokat emelném ki, amelyek nemcsak azt mutatják meg, hogy a franciák milyenek látták XVIII. századi őseinket, hanem azt is, hogy hogyan változott a róluk alkotott kép. Kutatásaim lendületet adtak korábban elkezdett munkám folytatásához is, amelynek célja François de Tott új, nemzetközi összehasonlító forráskutatáson alapuló életrajzának összeállítása. Ezzel a munkával a magyar–francia kapcsolatok e kulcsfigurájának életét, illetve az európai diplomáciatörténet több vitatott szakaszát szeretném új megvilágításba helyezni.

A feltárt források jegyzéke

Service Historique de l'Armée de Terre (Vincennes)

Série MR (Mémoires et Reconnaissances)

MR 56 :

Hongrie de 1490 à 1677 livre inédit de Raymond Montecuculli traduit par M. Robineau lieutenant au 3e régiment d'infanterie de ligne (mikrofilmen lemásoltam, jelenleg folyik előkészítése a kiadásra)

MR 973

Mémoire sur la guerre (abbé Perau) – magyar vonakozásokban bővelkedő, átfogó jellegű mű.

MR 1721

Számos magyar vonatkozású adatot tartalmazó, a „kisháborús taktiká”-ra vonatkozó írás. Pl.

ž Mémoires infanterie et troupes légères (1756–1791) de Chamborant

ž Mémoire sur les troupes légères par Scouand 1756

ž Mémoire du Marquis de Montalembert sur la formation d'un nouveau corps de troupes legeres composé d'Infanterie et Cavalerie 1756

ž Mémoires du comte Turpin de Crissé stb.

MR 1726

Több kézirat a franciaországi huszárság történetével kapcsolatban:

- ž Mémoire historique sur les hussards (le 13 novembre 1755) sans nom d'auteur statistiques
- ž Mémoire sur tous les régiments de hussards (le 17 avril 1772) sans nom d'auteur – projet de réforme des 4 régiments de hussards
- ž Instruction relativement à la guerre sur le service des hussards a la guerre (1788) Ouvrage tactique stb.

MR 1729

Több dokumentum a franciaországi huszárság történetével kapcsolatban. Pl.

- ž Projet de création d'un régiment de hussards (1776)
- ž Observation sur le rang des hussards
- ž Projet de fondation du régiment du duc de Chartres stb.

MR 1730

Mémoire du chevalier de Chabot sur la cavalerie (Kéziratban maradt, nagyhatású munka, számos magyar vonatkozással)

MR 1731

Mémoire donné à M. le Comte d'Argenson par M. le Comte Turpin sur le service des hussards le 20 septembre 1753

MR 1732

Cavalerie Tactique et manœuvre – a lovassági gyakorlatokra és manőverezésre vonatkozó iratok, magyar vonatkozása elenyésző.

MR 1850

Különféle huszárezredek történetére vonatkozó iratok, kevés magyar vonatkozása van.

MR 1858

Histoire des hussards par l'abbé Staub (don de l'auteur) – érdekes, bár kissé romantikus szemléletű, nyomtatásban is megjelent munka kézírata számos magyar vonatkozással.

Bibliothèque nationale de France:

Francois de Tott-tal kapcsolatos munkák :

Turpin de Crissé, Lancelot: Commentaires sur les Mémoires de Montecuculi, généralissime des armées et grand-maître de l'empereur. Paris, 1769. Front avec portraits en médaillon de l'auteur et de Raimond comte de Montecuculi gr. s. c. par Francesco Guiseppe Casanova d'après F. Andouard. Vignettes, culs-de-lampe et 43 plans dépl. la plupart dessinés et gr. par l'auteur, mais aussi gr. et/ou dessinés par Andouard, Casanova, Houel, le comte de Brühl, Leclair, le baron de Lindenbaum, Richer, Rittmann et le baron de Tott. Table et errata à chacun des vol. – Extr. de l'approbation et du privilège accordé à l'auteur (29 avril 1767).

Bruce, James: An Interesting Narrative of the Travels of James Bruce, Esq. into Abyssinia, to Discover the Source of the Nile, Abridged from the original Work, to which is added Notes and Extracts from

the Travels of Dr. Shaw, M. Savary and the Memoirs of Baron de Tott. London, 1790.

Verdy Du Vernois, Adrien-Marie-François de: Essais de géographie, de politique et d'histoire sur les possessions de l'empereur des Turcs en Europe... pour servir de suite aux Mémoires du Baron de Tott. Londres, 1785.

Kézirattárban

série nafr. 20543 Papiers du baron François de Tott, inspecteur général des Etablissements français au Levant

Archives de la Famille de Vergennes:

Correspondance de Charles Gravier comte de Vergennes avec François de Tott (l. csatolt mellékletben)

Archives Nationales de France :

AE B III (Bureau des consulats et des correspondances de la marine en pays étrangers) 13, 15, 20, 21, 22, 23, 30, 244, 253, 266, 307

Archives du Ministère des Affaires Etrangères:

Correspondance Politique:

- ž Hongrie et Transylvanie 18 (a Rákóczi-emigráció történetére vonatkozó források) Pl.
- ž Réflexions sur une diversion du côté de la Hongrie (1727)
- ž De l'impossibilité d'une rébellion en Hongrie (1728)
- ž Raisonement sur la guerre presente du mois de février 1735
- ž Reflexions sur ce qu'on pourrait toujours tenter en Hongrie
- ž Rákóczi fiaira vonatkozó iratok stb.
- ž Autriche 205–208 (Lotharingia átadására és a török háborúra vonatkozó külügyi levelezések 1737-ből, kevés magyar vonatkozással)
- ž Autriche 209 (a magyarországi ügyekre vonatkozó jelentések – Rákóczi József bekapcsolódása a konfliktusba, 1737)
- ž Autriche 210–212 (keves magyar vonatkozású adat)
- ž Autriche 213 fol. 195 (érdekes erdélyi levél, 1738. április)
- ž Autriche 214 (a császári hadsereg részletes leírása)

Mémoires et Documents (francia szolgálatban álló magyar ügynökökre vonatkozó iratok):

- ž Turquie 7: Mémoire concernant les affaires de Sa Majesté à Constantinople (remis à M. Geraud par M. le Bon de Tott en 7bre 1766)
- ž Turquie 14: Extrait du Mémoire de M. de Tott sur le commerce de la France dans la mer Noire (1780)
- ž Turquie 29: Mémoire sur les instructions au Sr. Totte et sur son traitement comme employé pour le service du Roy sous les ordres du Mis de Villeneuve (1733–34) ambassadeur de Sa Majesté a la Porte Ottomane (Copie envoyé à M. Gérard le 12 juin 1770)
- ž Russie 18: Description physique de la Crimée (attribuée au baron de Tott)

- ž Russie 30: Projet pour une levée de cosaques (magyar vonatko-
zásokkal is rendelkező katonai irat, 1735)

Personnel première série:

- ž vol. 8. Charles Bérony
- ž vol. 67 François de Tott és André de Tott

Centre des Archives Diplomatiques de Nantes:

Ambassade de Constantinople série A CP fonds Saint-Priest 15

Ambassade de Villeneuve

Ambassade de Constantinople série A CP fonds Saint-Priest 15

Ambassade de Villeneuve

Ambassade de Constantinople série A CP fonds Saint-Priest 16

Journal du Marquis de Villeneuve (1728–1741)

Ambassade de Constantinople série A CP fonds Saint-Priest 18bis

Journal de Mr de Castellane (1741–1747)

Ambassade de Constantinople série A CP fonds Saint-Priest 20

Minutes de la correspondance du comte des Alleurs (1749. janu-
ár–november)

Ambassade de Constantinople série A CP fonds Saint-Priest 158: Tóth
András 1747–1748-i kiküldetésére vonatkozó iratok

Ambassade de Constantinople série A CP fonds Saint-Priest 236: Tóth
András 1755–1756-i rodostói kiküldetésére vonatkozó iratok

Ambassade de Constantinople série D Correspondance avec les
Échelles Dardanelles n° 2 (1769–1771) Correspondance du baron de
Tott (juillet– septembre 1770)

Ambassade de Constantinople série D Rodosto 1815 à 1825: Részletek
Grégoire Kesseck (Kőszegi) magyar származású francia konzul levelezéséből

Rövidítés- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

AE	Archives du Ministère des Affaires Etrangères
AN	Archives Nationales
BNF	Bibliothèque Nationale de France
CADN	Centre des Archives Diplomatiques de Nantes
SHAT	Service Historique de l'Armée de Terre

2. Kiadott források

TURPIN DE CRISSÉ	
1769	TURPIN DE CRISSÉ, Lancelot: <i>Commentaires sur les Mémoires de Montecuculi, généralissime des armées et grand-maître de l'empereur</i> . Paris, 1769. Front avec portraits en médaillon de l'auteur et de Raimond comte de Montecuculi gr. s. c. par Francesco Guiseppe Casanova d'après F. Andouard. Vignettes, culs-de-lampe et 43 plans dépl. la plupart dessinés et gr. par l'auteur, mais aussi gr. et/ou dessinés par Andouard, Casanova, Houel, le comte de Brühl, Leclair, le baron de Lindenbaum, Richer, Rittmann et le baron de Tott.

3. Szakirodalom

DENIS-COMBET	
1975	DENIS-COMBET, Marie-Thérèse: La collection Saint-Priest au Ministère des Affaires Etrangères. In: <i>Turica</i> , 7. (1975). 250–264.
PALÓCZI	
1916	PALÓCZI Edgár: <i>Báró Tóth Ferenc, a Dardanellák megerősítője</i> Budapest, 1916.